
Neutralita – spása České republiky?

Jiří Štěpanovský

„Rozšíření pásma odpovědnosti Severoatlantické aliance o bývalé spojence SSSR bude v současnosti značná část veřejnosti chápat jako přiblížení nebezpečí k hranicím jejich vlasti.“

Jevgenij Primakov, ředitel Služby zahraniční rozvědky Ruské federace, 1993

„Rozšíření NATO upevní vojenské myšlení jak Východu, tak i Západu a Rusko ztratí svou podstatnou výhodu vyplývající ze skončení studené války – faktické neutrální nárazníkové pásmo na ruských západních hranicích.“

Sergej Karaganov, zástupce ředitele Institutu Evropy Ruské akademie věd, 1995

„...naše národní a státní zájmy by byly nejlépe zabezpečeny vytvořením pásma neutrálních států od Švédska přes dříve sovětizovanou střední Evropu až po Rakousko (a až to bude možné, i dále na Balkán.“

Zdeněk Mlynář, čestný předseda Levého bloku, Rudé právo, 18. 2. 1995

Neutralita – neúčast státu ve válce – ať již trvalá, mezinárodně zaručená, či deklarovaná, zvyklostní. Kolik států tohoto privilegovaného postavení dosáhlo, kolik ho ztratilo či opustilo a kolik si ho dlouhodobě udrželo? Kolik národů o neutralitě marně snilo a kolik politiků apelovalo na tyto a podobné sny o bezjaderných pásmech, ať již v zájmu země ohrožené či závislé, nebo v zájmu mocností zúčastněných na konfliktu či jen v nevýhodném postavení?

Neutralita podle Rapackého a Gorbačova

V období studené války jsme se (ze svého středoevropského pohledu) těšili z plánu předloženého polským ministrem zahraničních věcí Adamem Rapackým dne 2. října 1957 na 12. zasedání Valného shromáždění OSN. Podle tohoto plánu mělo být vytvořeno bezjaderné pásmo, zahrnující Polsko, NDR, SRN a ČSR. Tento Sověty schválený návrh Západ odmítl; nebylo totiž těžké si domyslet, že jeho konečným cílem je dosáhnout stažení všech amerických vojsk nejprve ze střední a později i ze západní Evropy. Vzniklé jaderné vakuum by ovšem vyplnily sovětské konvenční zbraně.¹

Obdobných návrhů na vytvoření v té či oné podobě neutrálního pásma ve střední Evropě se po druhé světové válce vyskytlo několik. Poslední z nich – vytvoření neutrálního sjednoceného Německa – nabízel Michail Gorbačov ještě počátkem roku 1990, když se pokoušel dosáhnout výhodnějších podmínek německého sjednocení.² Sovětský svaz však byl již v té době příliš slabý, a proto v únoru 1990 raději přijal perspektivu hospodářské spolupráce a pomoci, byť i „atlantického“ sjednoceného Německa.

Proč Henry Kissinger prosazoval neutralitu?

Další návrh na vytvoření neutrálního pásma ve střední Evropě se objevil již v červnu 1990, a to tentokrát zcela překvapivě za Atlantikem. Jeho autorem nebyl nikdo menší než

profesor Harvardovy univerzity, bývalý poradce amerických prezidentů a státní tajemník USA, nositel Nobelovy ceny míru Henry A. Kissinger. Nejenže detailně vypracoval svůj Plán pro Evropu,³ ale nelitoval námahy a osobně zaletěl do Prahy, aby zde prezidentu V. Havlovi, místopředsedovi federální vlády a ministru zahraničí J. Dienstbierovi i jiným vysvětlil, jak se mu jeví skutečná situace v Evropě a ve světě.

Proč právě Československu a jeho hlavnímu městu Praze se dostalo této výjimečné pozornosti? Domnívám se, že určité obavy v amerických vládních a odborných kruzích vyvolaly iniciativy některých českých politiků, kteří v duchu „konce dějin“ Francise Fukujamy viděli skutečnosti tohoto světa příliš jednostranně. K těmto iniciativám patřilo i Memorandum o Evropské bezpečnostní komisi ze 6. dubna 1990, podepsané a předané Jiřím Dienstbierem členům pražského diplomatického sboru a zahrnující i náměty některých dalších zemí střední Evropy. V tomto memorandu se mj. píše: „*Bezpečnostní struktura kontinentu vycházející z poválečných realit je dosud založena na principu rovnováhy sil mezi dvěma bloky... Dělení Evropy na dvě části, jakož i dělení Německa ve dva státy se přežilo... Varšavská smlouva a NATO působí dnes v jiných podmínkách, než ve kterých vznikly. Tyto organizace... by měly své působení přenést především do oblasti odzbrojení.*“⁴ Proto pro otázky bezpečnosti v Evropě se v memorandu navrhuje vytvořit Evropskou bezpečnostní komisi, složenou z účastnických států Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Tato komise měla působit „vedle obou dosavadních seskupení a nezávisle na nich“.⁵

Memorandum dále předvíдалo vytvoření Organizace evropských států a později i konfederované Evropy. Jeho optimistický obsah odpovídal tehdy ve střední Evropě převládajícím názorům a hlavně přesvědčení, že se po skončení bipolárního rozdělení světa a studené války změnila situace nejen ve střední a východní Evropě, ale i v celém světě do té míry, že postačí založit novou organizaci k provádění všeobecně zharmonizovaných přání a představ.

Představy vítězných Středoevropanů byly však vzdáleny představám předních amerických znalců mezinárodní politiky, včetně Henryho Kissingera. Ten v době, kdy jednání o sjednocení Německa nebyla ještě dovršena, varoval: „*Sověti mají nárok na významný hlas v evropských záležitostech. Avšak jejich návrh, aby evropská bezpečnostní soustava, zahrnující Severní Ameriku, Evropu a Sovětský svaz, nahradila současná spojení, má spíše podkopat Severoatlantickou alianci než vytvořit fórum pro spolupráci. Jestliže by každý souhlasil se vším, byly by nové struktury nadbytečné. A jestliže by docházelo k rozdílným názorům, rozpadla by se takováto soustava na soupeřící národní státy. Podobala by se spíše mapě Evropy před první světovou válkou. Evropa by se dezintegrovala ve jméno Společného evropského domu.*“⁶

Jedním z opatření, majících usměrnit pacifismus Středoevropanů, a tím i oslabit jejich úsilí o nahrazení bloku „nadblokovou“ univerzální bezpečnostní organizací, byl Kissingerův návrh „nejrealističtější bezpečnostní soustavy“, spočívající ve vytvoření neutrálního pásma, složeného z Polska, Československa a Maďarska, a to podle rakouského vzoru. Tento návrh vznikl v době, kdy souhlas SSSR se vstupem sjednoceného Německa do NATO byl již mnoha dílčími ústupky Západu zajištěn, kdy již bylo překonáno i případné „sovětské pokušení v určitém okamžiku obrátit kurs a vsadit na německou kartu“⁷ a kdy již zbývalo jen zabezpečit politické a vojenské pozice Západu a Severoatlantickou alianci před rozkladnými vlivy.

Kissingerovo varování

Kromě „neutralizace“ střední Evropy doporučoval Henry Kissinger ve svých vystoupeních v červnu 1990 v Praze, aby se navrhovaná mezinárodní organizace (popřípadě institucionalizovaná Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě) přednostně zaměřovala na spolupráci v otázkách životního prostředí, hospodářského růstu, kultury a lidských práv,

ovšem s jedinou podstatnou výjimkou – s výjimkou otázek mezinárodní bezpečnosti (pro jejich řešení měla být zřízena Dienstbierem navržená Evropská bezpečnostní komise), pro jejichž řešení nebyla KBSE podle Kissingerova názoru dostatečně vybavena. Není náhoda, že na základě předchozích stanovisek NATO pařížské zasedání KBSE v listopadu 1990 zřídilo řadu nových institucí, nikoli však Evropskou bezpečnostní komisi.

Kissingerem navrhovaná „neutralizace“ středoevropských zemí se počátkem devadesátých let formálně neuskutečnila. Pro většinu Středoevropanů, kteří za komunistického panství snili o postavení mimo bloky (ať již v rakouské, finské či jugoslávské podobě), po jeho pádu byla neutralita již krokem zpět. Toužili po svrchovanosti a rovnoprávnosti, nikoli po postavení nárazníkových zemí, opentleném nejistou neutralitou. Jakmile zjistili, že sice skončilo bipolární rozdělení světa i studená válka, avšak nevymizely rozpory mezi národními zájmy velmocí i menších mocností, domáhali se – ač nezváni – členství ve „výběrovém klubu“ většinou nejstabilnějších a nejbohatších zemí Západu – v NATO.

Noví příznivci neutrality

Jak uvádí otevřený dokument Služby zahraniční rozvědky Ruské federace, podepsaný v roce 1993 jejím tehdejším ředitelem Jevgenijem Primakovem, „*hlavní hybnou silou procesu rozšíření NATO jsou sami kandidáti na připojení k alianci – země střední a východní Evropy*“, které argumentují tím, že „*vstup do NATO jim může zaručit nezvratnost jimi nastoupeného kurzu na sblížení se Západem na základě společných politických cílů i sociálně-ekonomických soustav*“.⁸ Citovaný hloubkový rozbor většinou správně vystihuje nejen pohnutky Středoevropanů a Východoevropanů, ale i pečlivě vypočítává všechny síly vně i uvnitř NATO, čelící jejich snahám, a dochází k závěru, že rozšíření NATO na východ poškozují Ruskou federaci vojensky i politicky. Rusko proto povede všemi politicko-diplomatickými prostředky boj o zastavení, anebo alespoň zpomalení tohoto procesu.

O několik měsíců později mohl již Sergej Karaganov, zástupce ředitele Institutu Evropy Ruské akademie věd, v listu Izvěstija dne 24. února 1994 konstatovat, že v předchozím roce „*díky vzájemnému působení Ruska a těch sil v zemích NATO, které si nepřejí rozšíření aliance, bylo odvráceno zdánlivě neodvratitelné*“ a že NATO namísto svého rozšiřování schválilo Partnerství pro mír, kterým se v podstatě řešení otázky odložilo sine die.⁹

Pomocí výčtu hrozících důsledků, dopadů, sankcí i politických a vojenských protipatření Ruska (podrobněji rozvedených v citovaných dokumentech J. Primakova a S. A. Karaganova) se této velmocí skutečně podařilo rozštěpit západní mocnosti v otázce názoru na rozšíření NATO. Shodly se pouze na kompromisu, tj. na odložení řešení této otázky na pozdější dobu, snad po prezidentských volbách v Rusku i v USA a po Mezivládní konferenci členských zemí Evropské unie. Tento kompromis, zahalený do všem přístupného projektu Partnerství pro mír, uvítali jak ti, kteří se obávali nepříznivého dopadu rozšíření NATO na vývoj Ruska, tak i ti, kteří nechtěli zatěžovat členské země NATO dalšími náklady, a rovněž i chudší členské státy, které asi oprávněně předpokládaly, že v případě přijetí ještě chudších zemí ztratí své dosavadní hmotné výhody. Rozšíření by neuvítali ani jihoevropští členové NATO, kteří mají větší zájem na stabilizaci situace ve Středomoří než ve východní Evropě.

Existuje a bude existovat neutrální nárazníkové pásmo?

Po dosažení tohoto částečného úspěchu na Západě zbýval ruské zahraniční politice úkol účinně zapůsobit i na ty země, v nichž J. Primakov zřejmě oprávněně spatřoval hlavní hybnou sílu rozšíření NATO, tj. na země střední a východní Evropy. Jím schválený dokument pamatoval i na ně; varoval je, že rozšířením NATO vzroste moc Německa, dojde ke zpochybnění hranic stanovených po druhé světové válce i k narušení dohod o odzbrojení

uzavřených mezi NATO a Varšavskou smlouvou, Rumunsko bude usilovat o sjednocení s Moldovou a do NATO budou chtít vstoupit i pobaltské republiky, což by bylo provokací Ruska, „*jehož geopolitické zájmy nepřipouští přítomnost třetích států v této oblasti*“.¹⁰

Argumenty, sepsané experty Služby zahraniční rozvědky Ruské federace, však dokázaly jen málo zapůsobit na přesvědčené uchazeče o členství v NATO ze střední a východní Evropy.

Pozdější dokument, vypracovaný znalci z Institutu Evropy Ruské akademie věd v roce 1995, proto již volí v přístupu ke Středoevropanům metodu menšího zla. Nabízí více „konstruktivních alternativ k rychlému rozšiřování NATO“, např. přednostní vstup do Evropské unie, ba i do Západoevropské unie, dvoustranné bezpečnostní záruky poskytnuté NATO a Ruskem, popřípadě i jinými zeměmi, a v nejhrošším případě omezení na členství jen v politických, nikoli však ve vojenských strukturách NATO.¹¹

Varovně i s netajenou lítostí S. Karaganov a jeho spolupracovníci konstatují: „*Rozšíření NATO upevní vojenské myšlení jak Východu, tak i Západu a Rusko ztratí svou podstatnou výhodu vyplývající ze skončení studené války – faktické neutrální nárazníkové pásmo na ruských západních hranicích*“.¹² Z toho vyplývá, že ruská strana má nadále zájem o vytvoření neutrálního pásma v podobě geopolitického vakua, jak v roce 1990 navrhoval H. Kissinger. A protože nadále existují rozdílné a mnohdy rozporné zájmy mocností, probíhá mezi nimi úporný boj právě o budoucí charakter tohoto zatím neformální neutrálního pásma. Je proto otevřenou otázkou, zda bude toto pásmo pohlceno a zabezpečeno Partnerstvím pro mír jako „odnoží“ NATO, anebo zda se Rusku (s pomocí dalších odpůrců rozšiřování NATO) podaří udržet jeho dosavadní ráz, anebo zda se přes veškeré výkřiky o nedělitelnosti Evropy postupně upevní v její východní části pásma zájmů a vlivů.

Mlynářovo pojetí říše zla a dobra

Na podporu udržení neutrálního pásma nárazníkového typu vypracoval profesor Zdeněk Mlynář ve svých dvou statích, uveřejněných v roce 1995 v Rudém právu a v Právu, dalekosáhlý projekt.¹³ Nejdůležitější myšlenky této konstrukce, obsažené v první z obou statí, jsou následující.

Nikoli v důsledku krachu socialismu ruského typu (komunismu), ale – jak naznačuje Zdeněk Mlynář – v důsledku rozhodnutí Michaila Gorbačova, stojícího v čele SSSR, se Rusko zřeklo bipolární konfrontační politiky, odmítlo její „válečná řešení“ a zřeklo se i „rozhodující role vojenské síly. *Bez této síly však už nebyl sovětský systém schopen udržet se ani jako světová supervelmoc, ani jako vnitropolitický systém... Za vydatné »internacionální pomoci« světové pravice, přiořídě ideologii »vítězů studené války«, byla za radikální reformu a demokratické řešení prohlášena snaha vymazat sedmdesát let historie, zbavit Rusko všeho socialistického... Výsledkem není ani vzdálené přiblížení Ruska západní realitě, ale spíše autoritativní režim s tendencí násilím potlačovat rozpory*“.¹⁴ Světová pravice podle Mlynářova názoru dosáhla toho, že místo proti komunistické „říši zla“ může ve jménu západní civilizace bojovat všemi prostředky s „poloasiatským barbarem“. Českou vládu Zdeněk Mlynář kárá za to, že namísto toho, aby rozvíjela potřebné regionální i celoevropské struktury a instituce, zejména na základně Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, si chce „*vynutit prohlášení Česka za Západ urychleným vstupem do NATO*“.¹⁵

Zdeněk Mlynář dochází k závěru, že se součástí Západu můžeme stát i bez členství v NATO a že „*naše národní a státní zájmy by byly nejlépe zabezpečeny vytvořením pásma neutrálních států od Švédska přes dříve sovětizovanou střední Evropu až po Rakousko (a až to bude možné, i dále na Balkán)*“.¹⁶ Vzorem pro nás by měla být neutralita Rakouska a Švédska, „*jejichž nedávné přijetí do EU (spolu s Finskem) při zachování jejich neutrality přímo nabízí hledat pro nás i takovou možnost*“.¹⁷ Na prvním místě máme tedy usilovat o vstup do Evropské unie, nikoli do NATO, svou vyspělost musíme prokázat vyspělou ekonomikou, nikoli mrháním stamiliardami na modernizaci armády pro její začlenění do NATO.

NATO je potřebné

Ve své druhé stati z listopadu 1995 Zdeněk Mlynář naznačuje, že osobnost M. Gorbačova umožnila překonat „politiku rovnováhy strachu supervelmocí“, zastrasování vojenskou silou a hledat záruky míru v kooperativních vztazích. Dnes je však NATO „spolek demokratických států, které zajišťují mír odstrašováním nepřítele svou jadernou silou“.¹⁸ „Nerovný strach z nerovné síly jaderných zbraní v různých státech světa však k žádné trvalejší stabilitě mezinárodních vztahů vést nemůže.“¹⁹ I když Zdeněk Mlynář odsuzuje NATO za zastrasování slabšího partnera převahou svých zbraní, zároveň připouští, že „společné odzbrojení lze provádět i nátlakem na partnery, včetně Ruska“.²⁰

Z uvedeného tedy vyplývá, že NATO, odstrašující možného rušitele míru, je nutné tolerovat, ale jen pokud je potřebujeme (např. k nátlaku na jiné jaderné velmoci k vyloučení jaderné války či války vůbec nebo k zásahu v občanské válce na území bývalé Jugoslávie). NATO však podle Mlynářova názoru není vhodné pro malé evropské státy, které musejí odmítnout silnějšího „ochránce“ a společným postupem usilovat o dosažení celoevropské bezpečnosti bez NATO a bez jaderných zbraní.

Tento přístup je podle mého názoru středoevropsky omezený. V době, kdy svět v důsledku civilizačního rozvoje je stále více propojený, tedy „menší“, v době, kdy proliferace zbraní hromadného ničení (zejména jaderných zbraní) je hlavním nebezpečím pro přežití lidstva, požaduje Zdeněk Mlynář především na Severoatlantické alianci, aby „odložila strategii jaderného odstrašení a přijala strategii vyloučení jaderné války jako možného nástroje politiky“,²¹ a to přestože připouští, že „ještě nezmizely jaderné zbraně ani možnost jejich nasazení, že se naopak snížila kontrola nad nimi v různých částech světa“.²² Dokonce tvrdí, že „nelze současně... rozvíjet kooperativní základnu vztahů a zároveň zastrasovat slabšího partnera převahou svých zbraní“.²³

V daném případě považuje Zdeněk Mlynář za „slabšího partnera“ Rusko. Jestliže však jde o jednání mezi velmocemi, z nichž každá může partnera zničit použitím jaderných zbraní, nelze měřit dvojím metrem. Zde jednají rovnoprávní partneři, i když – podobně jako při každém mezistátním jednání – lze uplatnit jak sílu argumentu, tak i – v krajním případě – moc síly. Tuto skutečnost dobře vystihl Henry Kissinger: „Hnací silou při dosahování mezinárodních dohod bylo vždy spolupůsobení přesvědčení o přednostech svorného soužití a strach před možnými následky neústupného postoje. Vzdání se použití násilí v podmínkách, kdy žádný jiný trest za neústupnost neexistuje, znamená vydat mezinárodní řád na milost a nemilost těm nejbezohlednějším a nejméně zodpovědným partnerům.“²⁴ Problémem je ovšem určení „nejméně zodpovědného partnera“.

Představa, že by se – pravděpodobně jednostranně – měly mocnosti NATO vzdát strategie jaderného odstrašení v době, kdy je značně nejistý budoucí charakter zahraniční politiky Ruska i Číny, kdy k jaderným zbraním má zřejmě přístup i několik fundamentalisticky nebo extrémně orientovaných zemí Středního východu a Asie, kdy ještě nebylo dosaženo ani zákazu všech pokusů s jadernými zbraněmi, vyvolává značné obavy. Jestliže však máme za této situace ve světě volit mezi ochranným jaderným deštníkem západních velmocí a pacifisticky zaměřeným bojem proti jejich jaderné politice, pak rozumně uvažující politik musí dát přednost ochraně NATO. A politiku velmocí – členů NATO – pokládá většina vyspělých průmyslových zemí za nejbližší svým snahám o dosažení mezinárodní bezpečnosti.

Jde o bezpečnost v příštích desetiletích

Jak jsem již uvedl, ve své druhé stati Zdeněk Mlynář vyzývá Severoatlantickou alianci, aby přijala strategii vyloučení jaderné války.²⁵ Nesporně ušlechtilého a nezbytného cíle – vyloučení jaderné války – by ovšem bylo možné dosáhnout jen celosvětovým zákazem zkoušek, výroby a použití jaderných zbraní, doplněným soustavou účinné kontroly a patři-

ných sankcí. Je zcela jasné, že tento úkol je velmi složitý, a proto i dlouhodobý. Překonání studené války a bipolárního rozdělení světa bylo procesem postupného vytváření minimální důvěry mezi supervelmocemi a jejich spojenci, procesem, jenž trval nejméně dvacet let a do značné míry byl dovršen díky úpadku jedné z obou supervelmocí. Jeho výsledkem bylo i přijetí jen dílčích dohod o stažení většiny taktických jaderných zbraní z předsunutých pozic a o zahájení procesu demontáže strategických zbraní. Hlavní „zásoby“ strategických jaderných zbraní a prostředků k jejich dopravě však zůstaly v podstatě nedotčeny.²⁶

Nelze ani předpokládat, že se jaderných zbraní jednostranně vzdá např. Rusko, dokud tak neučiní i USA a Čína (popřípadě Indie, Pákistán a jiné asijské země, které zatím nepodpořily ani zákaz všech zkoušek jaderných zbraní). Rovněž nelze očekávat, že se těchto zbraní vzdá Čína dříve než Rusko a USA, a to ještě před svým sjednocením s Tchaj-wanem.

Jaderné odzbrojení v celosvětovém měřítku bude proto i při dobré vůli všech zúčastněných zemí trvat mnoho let, a protože jde v podstatě o proces překonávání rozporných zájmů mocností celého světa, nejspíše řadu desetiletí.²⁷ Jestliže tedy dnes uvažujeme o cestách a o způsobech zajištění naší země i střední Evropy, nejde pouze o výhled na nejbližších pár let a jen o několik zemí a o jejich postoje k nejbližším sousedům, ale o nejširší souvislosti, a proto nelze podřizovat zahraniční a bezpečnostní politiku našeho státu sice ušlechtilým, nicméně však subjektivním představám světa, v němž bychom si přáli žít co nejdříve.

Levné rady nejaderným neutrálním státům

Jakou zahraničněpolitickou orientaci doporučuje Zdeněk Mlynář menším evropským státům bez jaderných zbraní? Podle jeho názoru mají dnes na vybranou: „... *buď se tlačit do NATO pod jaderný deštník USA..., nebo usilovat o společnou politiku s jinými státy bez jaderných zbraní. Jde o západní státy mimo NATO (Irsko, Švýcarsko, Rakousko, Švédsko, Finsko), ale mohly by to být i státy se zvláštním statutem v NATO (zejména Řecko, Španělsko). Bezjaderný status by vyhovoval i státům bývalé Jugoslávie a někdejšími pobaltským republikám SSSR.*“²⁸ Hlavním úkolem této skupiny zemí by podle Zdeňka Mlynáře mělo být odmítnutí jaderných zbraní na svém území a působení na NATO, aby opustilo koncepci politiky jaderného zastrašování (zejména Ruska) v zájmu výstavby celoevropské bezpečnosti.

Pro úplnost je ovšem třeba dodat, že ještě v únoru 1995 nás Zdeněk Mlynář vyzýval k vytvoření pásma neutrálních států, protože, jak uvedl: „*Vstup na cestu neutrality by byl z naší strany reálný politický čin, který by... pomáhal prakticky tvořit nové uspořádání Evropy, směřující ne k nové konfliktní stabilitě, ale napomáhající stabilní kooperaci. Vstupem do NATO podpoříme opačný trend.*“²⁹ A jako vzor pro českou neutralitu uvedl Rakousko, pro něž je neutralita nadále základem státní politiky.

Neutralitně bezjaderné a protiatlantické řešení, pro něž by se ze zatím jim nepochopitelných důvodů měly rozhodnout i některé členské země NATO (zejména Řecko a Španělsko), je pro méně informovanou veřejnost přitažlivé. Proč nežít jako Švýcaři či Švédové a starosti s eventuálními mimostředoevropskými třeba i jadernými agresory nepřenechat jiným, tj. členským státům NATO, kteří na to mají dost peněz? Proč jim nanejvýš nedávat poučení, jak se mají vyvarovat „zastrašování slabšího partnera převahou svých zbraní“ a „politiky jaderného zastrašování“ vůbec? Tato koncepce, uspokojující občana malého státu, má bohužel několik podstatných nedostatků.

Dočasnost neutrality

Především je třeba připomenout, že každá neutralita byla umožněna vždy jen určitým poměrem sil mezi daným státem a jeho okolím. Jakmile se tento poměr sil (či historické podmínky vůbec) podstatně změnil, obvykle se ztratila i neutralita. Ze skupiny neutrálních zemí přežily jako neutrální jedno století jen dvě – Švýcarsko a Švédsko –, dvě výjimky potvrzující pravidlo.

Je již méně známou skutečností, že Belgie (neutrální od roku 1831) po poučení z obou světových válek, stejně jako neutrální Norsko, Dánsko, Nizozemsko a Lucembursko po přepadení Německem za druhé světové války daly přednost členství v NATO před nejistou neutralitou. Zkušenost Finska, neutrálního před druhou světovou válkou, byla ještě horší. Po přepadení Sovětským svazem v roce 1939 a po účasti na německém vpádu do Ruska si včasným separátním mírem se SSSR vykoupilo vnitřní svrchovanost za cenu omezení nezávislosti své zahraniční politiky pod rouškou dobrovolné neutrality, avšak nikoli švédského typu.

Zkušenosti mimoevropských neutrálních států (Habeš – zkolonizovaná fašistickou Itálií, Afghánistán – oběť ruského imperialismu) rovněž potvrzují nepevnost a nespolehlivost neutrality, zcela závislé na měnícím se poměru sil v okolním světě.

Kdo tedy zaručí pobaltským státům a jiným členům navrhovaného neutrálního pásma jejich svébytnost a nezávislost, změní-li se během deseti či dvaceti let poměr sil evropských mocností a nebudou-li se všechny vyvíjet „reformně demokraticky“? Bude to Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, v níž má v její dnešní podobě v podstatě každý člen právo veta? Anebo ji zaručí zatím jen vysněná Organizace evropské kolektivní bezpečnosti, která mávnutím zázračného proutku změní zásady Charty OSN či Pařížské charty z deklarovaných principů na mezinárodní zákony?

Bezpečnost neutrality

Neméně nezbytné je zajištění neutrálních a nejaderných států před nátlakem, diktátem, hrozbou či otevřenou agresí mocností dosud disponujících jadernými zbraněmi, popřípadě s nimi spojených států. Určitého pokroku bylo dosaženo v roce 1968 Smlouvou o nešíření jaderných zbraní (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT), která sice převážně většině států zakazuje vlastnit jaderné zbraně, avšak toleruje to několika velmocem. A tyto velmoci se nezávázaly k zajištění bezpečnosti států bez jaderných zbraní. Na nátlak států, váhajících podepsat (bez záruk) uvedenou smlouvu, přijala Rada bezpečnosti OSN v roce 1968 rezoluci č. 255, která však ve skutečnosti slibovala jen pomoc oběti agrese. Teprve 11. dubna 1995, několik dní před zahájením Konference o revizi a rozšíření Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, přijala Rada bezpečnosti OSN rezoluci č. 984, která v podstatě jaderné velmoci zavazuje nepoužít jaderné zbraně proti nejaderným státům – signatářům Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, ovšem s výjimkou případů, kdy se dopustí agrese buď samy, nebo ve spojení se státem vyzbrojeným jadernou zbraní.

Pokud jde o Rusko, rezoluce č. 984 potvrzovala sice jeho závazek, že nepoužije jaderné zbraně jako první, ale zároveň i přijetí doktríny jaderného odstrašování. Pouze Čína prohlásila, že nepoužije a nebude hrozit použitím jaderných zbraní proti nejaderným státům za žádných okolností.³⁰ Přitom však odmítá zastavit zkoušky svých jaderných zbraní (do konce roku 1995 uskutečnila 43 zkoušek), a to až do nabytí účinnosti celosvětového zákazu všech jaderných zkoušek.

V současnosti mají tedy jaderné zbraně, které vlastní velmoci, odstrašovací poslání. Mohou hrozit odvetou za první použití těchto zbraní některou z jaderných velmocí, ale i jadernou odvetou agresorovi, nevyzbrojenému jadernou zbraní. Bývá však obtížné přesvědčit velmoc, která v Radě bezpečnosti OSN má právo veta, že agresorem není právě ten, kdo škodí jejím zájmům.

Dosavadní ujištění o jaderné bezpečnosti poskytnutá státům, které nevlastní jaderné zbraně, stále ještě nejsou ani bezpodmínečná, ani jednoznačná, ani legálně závazná. Tyto státy musejí proto i nadále usilovat o účinnější mezinárodní zabezpečení. V tom je podporuje i usnesení Konference o revizi a rozšíření Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1995.³¹ I z tohoto hlediska jsou tedy nejaderné země v nevýhodě ve srovnání se zeměmi pod – byť i cizím – jaderným deštníkem.

Úspornost neutrality

Jedním z argumentů, uvedených Zdeňkem Mlynářem pro vytvoření pásma neutrálních států od Švédska po Balkán, je zbytečná nákladnost české armády. Ten uvádí, že „v našem národním zájmu by bylo nemít tu ani žádné spřátelené tanky, ani české tanky nad rozsah nutný k domobraně typu rakouské nebo švýcarské“.³² I v tomto případě jde opět o argument určený neinformovaným voličům, jehož cílem je vyvolat představu, že neutrální státy (zejména Švýcarsko a Rakousko) vlastně žádnou armádu nemají a že stejně jako v dávných dobách mají pouze jakousi občanskou „domobranu“, poněvadž drahou moderní soudobou armádu ani nepotřebují, protože jsou zabezpečeny svou neutralitou. Skutečnost je však zcela jiná. Prozíravé vlády států (nehledě na to, zda se v současnosti hlásí k neutralitě či nikoli) na své bezpečnosti nešetří.

Podle údajů, uveřejněných v ročence Mezinárodního ústavu strategických studií v Londýně pro rok 1995–1996,³³ vydalo na obranu v roce 1994 například Švýcarsko celkem 4 082 mil. \$, Švédsko 4 818 mil. \$, tedy podstatně více než Norsko, které je členem NATO (3 333 mil. \$), a přibližně dvakrát více než Portugalsko, které je rovněž členem NATO (2 221 mil. \$). Výdaje Rakouska jsou skutečně nižší, ale v přepočtu na jednoho obyvatele se blíží Portugalsku (228 \$ a 225 \$).

Mezinárodní srovnání výdajů na obranu
(v \$ v přepočtu na jednoho obyvatele ve stálých cenách roku 1993)

Stát	1985	1993	1994
NATO v Evropě	415	401	388
NATO celkem	477	446	427
Rakousko	225	231	228
Finsko	402	339	377
Švédsko	502	606	549
Švýcarsko	393	572	579
Česká republika	411*	78	88

* Československo.

Pramen: International Comparisons of Defence Expenditure. The International Institute for Strategic Studies: The Military Balance 1995–1996. Oxford University Press 1995, s. 264–265.

Z tabulky vyplývá, že neutrální Finsko vydalo na svou obranu (v roce 1994) v přepočtu na jednoho obyvatele téměř stejně jako každý evropský členský stát NATO. Přitom Švédsko a Švýcarsko vydaly podstatně více. Pokud jde o Českou republiku je uvedený údaj zkreslen uměle nízkou stanovenou kurzem koruny. Vezmeme-li však v úvahu její reálnou kupní sílu, pak vydání České republiky na obranu zhruba odpovídají vydáním Rakouska.

Finanční úspory neutrality jsou tedy opět jen v oblasti zbožných přání, anebo v oblasti nezodpovědné vládní bezpečnostní politiky, což ovšem tradičně neutrální evropské země – Švýcarsko a Švédsko – neriskují.

Původ a politický obsah rakouské neutrality

Za další důvod pro politiku neutrality považuje Zdeňek Mlynář vzor Rakouska, Švédska a Finska, které podle jeho tvrzení byly počátkem roku 1995 přijaty do Evropské unie

„při zachování jejich neutrality“. A z toho vyvozuje, že se „přímo nabízí hledat pro nás i takovou možnost“.³⁴ Ve své polemice s tímto názorem se omezím na Rakousko, tj. na zemi, která s námi sousedí a je s námi spojena mnoha svazky.

Především je třeba se zamyslet nad tím, kdy, jak a s jakým politickým obsahem se zrodila rakouská neutralita, jejíž podstatu vyjadřuje druhý odstavec rakouského spolkového ústavního zákona o neutralitě z 26. října 1955. Ten stanoví: „Rakousko... nepřistoupí k žádnému vojenskému spojení a nepřipustí zřízení vojenských základů cizích států na svém území.“³⁵

V polovině padesátých let byla neutralita jedinou kompromisní cestou k ukončení desetileté okupace Rakouska čtyřmi kdysi spojeneckými mocnostmi. Vyhlášení jeho formální neutrality bylo hlavní podmínkou stažení sovětských vojsk. V téže době usilovaly Spojené státy o to, aby si Rakousko vybuodovala řádnou obranu. Tehdejší rakouský kancléř Julius Raab se netajil svým názorem: „Neutralita zahrnuje jen pár zcela konkrétních povinností. Jednou z nejdůležitějších je zajištění obrany země. Svou soustavou, svým srdcem, svým hospodářstvím zůstává Rakousko součástí Západu.“³⁶

Zahraničněpolitickou orientaci neutrálního Rakouska vystihl i Günther Bischof, profesor historie na univerzitě v New Orleans, jenž cituje dokumenty z Národního archivu ve Washingtonu a poukazuje na tři roviny politiky USA, vytvářející z Rakouska „tajného spojení“:

1) Výstavba tzv. „B-čtveřice“, vycvičeného a vyzbrojeného Američany, které v roce 1954 mělo zhruba 10 000 mužů a stalo se základem rakouské armády.

2) V úzké spolupráci s tehdejším rakouským ministrem zahraničí Gruberem vytvořili Američané ve svém okupačním pásmu 79 tajných skladů zbraní, určených prozápadním partyzánům v případě sovětského pokusu o násilnou sovětizaci Rakouska.

3) Na naléhání USA byly ve Vídni pořízeny zásoby na tři měsíce pro případ sovětské blokády.

4) Pod tlakem Francouzů (zejména vysokého komisaře Emila Bétouarta) změnila USA svůj původní plán na ústup do severní Itálie v případě sovětského vpádu a rozhodly se bránit západní část „alpské pevnosti“.³⁷

Uvedené skutečnosti dostatečně vypovídají o charakteru rakouské neutrality. Byla výsledkem bipolárního rozdělení světa. Ačkoli byla vyhlášena Rakouskou republikou, byla spojeneckými mocnostmi uznávána, byla zcela formální a splnila svůj účel; zajistila Rakousku bezpečnost a místo v západním světě a jeho občanům odpovídající životní úroveň.

Od neutrality k solidaritě

Až do skončení studené války se vzhledem k moci SSSR neodvažovalo Rakousko usilovat o členství v ES a z některých jeho výhod těžilo jen nepřímo prostřednictvím dohod mezi ES a ESVO. Po změně podmínek, za nichž vznikla rakouská neutralita, však již požádalo o členství v Evropské unii. A tehdy se brzy rozplynuly iluze o plné slučitelnosti neutrality s členstvím v Evropské unii, která dokonce požadovala formální záruky, že rakouská neutralita nebude v rozporu a na úkor plné solidarity jejích členů.

Protože se Rakousko při vstupu do Evropské unie k 1. lednu 1995 muselo zavázat mj. k plnění všech hospodářských sankcí ukládaných Evropskou unií, tedy i k případným sankcím proti válčícímu státu, zavázalo se tak i k jednání, které je jednoznačně v rozporu s jeho neutralitou.³⁸ Někteří pohotiví rakouští znalci práva konstatovali, že Rakousko je sice ještě podle vnitřního ústavního zákona neutrální, ale že jeho mezinárodněprávní neutralita (tedy vůči zahraničí) již neexistuje. Dr. Paul Luič, vědecký pracovník Rakouského ústavu pro mezinárodní politiku, poukázal na to, že rovněž švýcarská, švédská, finská a irská vláda prohlásily, že jejich neutrální politika závisí na jejich vlastním uvážení a rozhodnutí a že mír v Evropě dnes již nelze zabezpečit „izolováním a vyčleňováním se (což neutralita konečkonců znamená), ale zřejmě jen formou solidární spolupráce uvnitř právního společenství, jakým je Evropská unie“.³⁹

V ještě obtížnějším postavení než právníci jsou rakouští politici, protože se jejich voliči – po příznivých zkušenostech z doby studené války – jen velmi neradi loučí s neutralitou. Ale i v této oblasti se postoj rakouské veřejnosti mění. Při průzkumu veřejného mínění, provedeném Gallupovým institutem v lednu 1996, na otázku – Souhlasíte se vstupem Rakouska do Západoevropské unie a do NATO při zachování neutrality? – odpovědělo celých 64 % rakouských respondentů kladně. Proti se vyjádřilo 22 % dotázaných a pro vstup při současném opuštění neutrality 12 %.⁴⁰ Přestože formulace uvedené otázky je z hlediska mezinárodního práva nesmyslná, velmi výstižně vyjadřuje snahu většiny Rakušanů získat výhody z obou – byť i neslučitelných – postavení.

Vývojovému trendu se již dávno přizpůsobila pravicová strana VPÖ i krajně pravicoví Haiderovi „svobodníci“. Předseda VPÖ a ministr zahraničních věcí Wolfgang Schüssel vzal na vědomí vysvětlení většiny západních států (s výjimkou Francie), že perspektivně je možné buď jen současné začlenění jak do Západoevropské unie, tak i do NATO, anebo ani do jedné z uvedených organizací. Albert Rohan, tajemník Ministerstva zahraničních věcí, dne 22. prosince 1995 prohlásil: „*Neutralita měla obrovské zásluhy v minulosti, po deseti letech upevňovala naše mezinárodní postavení. Dnes je tomu jinak. Dnes je požadována solidarita, nikoli neutralita.*“⁴¹

Obtížněji se nové situaci přizpůsobují sociální demokraté (SPÖ), kteří chápali závazky vyplývající z neutrality vždy vážněji než pravicové strany. V jejich řadách proto dochází k názorovým konfrontacím. Zatímco socialistický ministr vnitra Caspar Einem např. v lednu 1995 provokoval lidoveckého ministra obrany Wenera Fasslabenda návrhy na zrušení branné povinnosti a nahrazení armády policií, vyzbrojenou těžšími zbraněmi, Hannes Swoboda, odborník SPÖ na mezinárodní vztahy, se otevřeně vyslovil pro členství Rakouska v NATO.

Ale i sociální demokraté se dříve či později smíří s novou interpretací solidarity. Např. lidovci navrhuji, aby se tak stalo v novém zákoně o bezpečnosti a solidaritě Rakouska. Zbytky neutrality by měly být uplatňovány (při dodržení všech povinností, které jednou Rakousko převezme nejprve jako člen Západoevropské unie a později pravděpodobně i NATO) jen v případě konfliktu mezi členskými státy aliance, anebo v případě konfliktu mimo její smluvní území, či konfliktu, o němž by uvnitř aliance nebylo dosaženo konsenzu.⁴² I když toto stanovisko ještě nebylo uzákoněno, lze předpokládat, že se k němu přikloní většina. Z dosavadního politického vývoje lze usuzovat, že Rakousko postupně opouští svůj neutrální statut, protože si je plně vědomo svých zájmů a své příslušnosti k západní Evropě.

* * *

Jestliže Zdeněk Mlynář doporučuje České republice, aby se soustředila na členství v Evropské unii, dobře činí. Podle mého názoru se mylí jen v tom, že členství v Evropské unii je slučitelné s neutrálním statutem, že si dosavadní neutrální státy uchovají svou neutralitu i jako členové Evropské unie a že členství v Západoevropské unii, která se postupně stane orgánem společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie, nemá nic společného s NATO. Jsem přesvědčen o tom, že budoucí vývoj evropské bezpečnosti půjde jinou cestou, než jak se domnívá Zdeněk Mlynář.

Především je třeba si všimnout nejširších souvislostí. Zájem supervelmoci USA i řady dalších členů NATO na dosažení dohody s Ruskem (a to téměř s jakýmkoli Ruskem – ať již „reformně evropským“ či „eurasijskoimperálním“) je tak velký, že lze předpokládat, že USA a NATO nebudou ochotny rozšiřovat Severoatlantickou alianci do střední a východní Evropy za cenu zvyšování napětí ve svých vztazích s Ruskem.

Za této situace je ovšem zcela správná jednoznačná orientace středoevropských zemí na členství v Evropské unii s plnou podporou její postupně realizované společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Je v zájmu členů Evropské unie, aby společná bezpečnostní

a zahraniční politika byla „atlanticky zakotvena“, tj. aby byla úzce koordinována s velmocí, která je Evropské unii nejbližší, a to ať již v podobě dnešního „exkluzivního klubu“ NATO, anebo v podobě reformovaného, přebudovaného NATO, či nahrazeného jinou formou euro-amerického svazku.

Přes četná (zejména ruská) prohlášení o nepřipustnosti vytvoření nové dělící čáry a sfér vlivu ve střední a východní Evropě vede logika současných vztahů USA a většiny západních mocností s Ruskem k podstatným kompromisům a ústupkům, jejichž nevyhnutelným výsledkem bude rozdělení střední a východní Evropy na více pásem, z nichž nejzápadnější získají obdobné postavení jako Rakouská republika (tj. nikoli neutrální, ale plně podřízené společné bezpečnostní a zahraniční politice Evropské unie) a naproti tomu nejvýchodnější pásma bude Rusko považovat za jemu „blízké zahraničí“.

Je v zájmu České republiky, aby se její občané nenechali zmást ani sny o prosperující neutrální Evropě, ani jinými sny o evropské kolektivní bezpečnosti (o niž je sice nutné usilovat, ale na niž se nelze bohužel zatím plně spoléhat). Je třeba, aby naši občané podpořili takovou zahraniční politiku, která bude zcela v souladu se závazky vyplývajícími z členství v Evropské unii, avšak aby neodmítali ani další záruky či transatlantickou spolupráci, pokud ovšem bude České republice nabídnuta za přijatelných podmínek.

¹ Viz Kissinger, H. A.: *Kernwaffen und Auswärtige Politik*. R. Oldenburg Verlag, München – Wien 1974, s. 384 a násl.

² Viz Kaiser, K.: *Deutschlands Vereinigung*. Gustav Lübke Verlag 1991, s. 60.

³ Viz Kissinger, H. A.: *A Plan for Europe*. Newsweek, 18. 6. 1990, s. 14–16.

⁴ Memorandum o Evropské bezpečnostní komisi. Mezinárodní politika, nulté číslo, 1990, s. 31.

⁵ Tamtéž, s. 31.

⁶ Kissinger, H. A.: *A Plan for Europe*, cit. stať, s. 16.

⁷ Brzezinski, Z.: *Bez ohledu na chaos*. Mezinárodní politika, 1/1990, s. 8.

⁸ Перспективы расширения НАТО и интересы России. Служба внешней разведки Российской Федерации. Москва 1993, s. 17 a 18.

⁹ Viz Lidové noviny, 18. 3. 1994, s. 6.

¹⁰ Перспективы расширения НАТО и интересы России, cit. dílo, s. 27.

¹¹ Viz Russia and NATO. Theses of the Council on Foreign and Defense Policy, prepared by Sergei A. Karaganov and other members of the Russian foreign policy elite. Foreign Broadcast Information Service Daily Report Central Eurasia, 23. 6. 1995, s. 10–17. Převzato z Независимая газета, 21. 6. 1995, s. 2.

¹² Tamtéž, s. 10.

¹³ Viz Mlynář, Z.: *Jak hledat jistotu v nejistém světě?* Rudé právo, 18. 2. 1995, s. 1 a 16. Viz též Mlynář, Z.: *Ze strachu mír nevzejde*. Právo, 11. 11. 1995, s. 1 a 14.

¹⁴ Mlynář, Z.: *Jak hledat jistotu v nejistém světě?* Cit. stať, s. 16.

¹⁵ Tamtéž, s. 16.

¹⁶ Tamtéž, s. 16.

¹⁷ Tamtéž, s. 16.

¹⁸ Znoj, M.: *Jaderné zbraně symbolizují NATO minulosti*. Právo, 9. 10. 1995, s. 4.

¹⁹ Mlynář, Z.: *Ze strachu mír nevzejde*, cit. stať, s. 14.

²⁰ Tamtéž, s. 14.

²¹ Tamtéž, s. 14.

²² Tamtéž, s. 14.

²³ Tamtéž, s. 14.

²⁴ Kissinger, H. A.: *Kernwaffen und Auswärtige Politik*, cit. dílo, s. 4.

²⁵ Viz Mlynář, Z.: *Ze strachu mír nevzejde*, cit. stať, s. 14.

²⁶ Např. i po splnění podmínek vyplývajících ze smlouvy o snížení stavu strategických zbraní START II, předložené k ratifikaci ruskému Parlamentu v roce 1995 a ratifikované Senátem USA v lednu 1996, zůstane každé z obou uvedených velmocí 3 000 až 5 000 nukleárních hlavic strategických střel. – Viz *Le Monde Atlantique*. Bruxelles, No. 60, říjen 1995, s. 40.

²⁷ Generální tajemník KSSS Michail Gorbačov ve svém prohlášení z 15. 1. 1986 navrhl světu „odstranění všech jaderných zbraní do roku 2000“. Poněvadž však současně oznámil, že SSSR „vzhledem k nedostatku pozitivní reakce USA“ obnoví zkoušky svých jaderných zbraní, ostatní jaderné mocnosti pokládaly toto prohlášení bohužel za propagandu, určenou spíše širší veřejnosti, než za reálný návrh jim samým. – Viz *Blätter für deutsche und internationale Politik*, únor 1986, s. 233–241.

²⁸ Mlynář, Z.: *Ze strachu mír nevzejde*, cit. stať, s. 14.

²⁹ Mlynář, Z.: *Jak hledat jistotu v nejistém světě?* Cit. stať, s. 16.

³⁰ Srov. Goldblat, J.: How Secure Are States Without Nuclear Weapons? *Security Dialogue*, Vol. 26 (3), 1995, s. 260.

³¹ Viz Principles and Objectives for Nuclear Nonproliferation and Disarmament. Review and Extension Conference Document, NPT CONF. 1995/32/Dec. 2.

³² Mlynář, Z.: Jak hledat jistotu v nejistém světě? Cit. stať, s. 16.

³³ Viz International Comparisons of Defence Expenditure. The International Institute for Strategic Studies: *The Military Balance 1995–1996*. Oxford University Press 1995, s. 264–265.

³⁴ Mlynář, Z.: Jak hledat jistotu v nejistém světě? Cit. stať, s. 16.

³⁵ BGBl. 1955/211. Cit. dle Das außenpolitische Bewußtsein der Österreicher. Österreichisches Institut für Internationale Politik 1992, s. 88.

³⁶ Die Presse, 27. 1. 1996, s. 3.

³⁷ Viz Bischof, G.: Österreich als „geheimer Verbündeter“. Die Presse, 24. 1. 1996, s. 3.

³⁸ Viz Unterberger, A.: Neutralität, wie Österreich sie versteht: Aus luftiger Höhe auf den Boden der Realität. Die Presse, 27. 1. 1996, s. 3.

³⁹ Luif, P.: Legende und ungeschminkte Wahrheit. Der Standard, 7. 4. 1995, s. 35.

⁴⁰ Viz Umfrage: Klares Ja zu Truppe für Bosnien und zu NATO-Beitritt. Die Presse, 27.–28. 1. 1996, s. 1 a 4.

⁴¹ Die Presse, 23. 12. 1995, s. 4.

⁴² Viz Unterberger, A.: Die Restneutralität: Ein österreichisches Dilemma. Die Presse, 1. 2. 1996, s. 2.